

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland¹

Charlotta Wolff

”Invandring” som term och problematik hör hemma i den nationalstatliga idévärld där folk och nationer är territoriellt bestämda och uppfattas som kulturella enheter. Frågor förknippade med invandring gäller ofta den invandrade befolkningens förutsättningar att anpassa sig och assimileras eller åtminstone integreras i det mottagande landet. I den vulgärnationalistiska debatten om invandring är utgångspunkten i allmänhet att dessa förutsättningar är negativa, och ekonomiska, sociala eller hygieniska missförhållanden ges stor tyngd. Å andra sidan har de kulturella effekterna av den internationella rörligheten och den ökade invandringen till nord- och mellaneuropeiska länder under 1900-talets senare hälft också lyfts fram i positiv belysning: invandringen berikar de nationella kulturerna och ger dem ett mångkulturellt tillskott. Som begrepp hänger emellertid även mångkulturalismen på ett filosofiskt plan samman med uppfattningen att kulturer, ”civilisationer” eller ”etniska grupper” existerar som separata enheter där individerna slutligen är av underordnad betydelse. Detta har konsekvenser både för hurdan forskning som görs – inom socialvetenskaperna studeras exempelvis förhållandena mellan olika grupper under termer som interkulturalitet eller transkulturalitet – och för hur begreppen används i offentligheten. Sålunda har särskilt termen ”multikulturell” frekvent kommit att användas också i negativ bemärkelse av företrädare för de nya nationalistiska ideologerna.²

Frågeställningar av det slag som invandringen som begrepp har associerats med sedan masssamhällets genombrott kan inte tillämpas utan reservationer på äldre tidsperioder eller längre perspektiv. Nationerna och folken, i den mån vi överhuvudtaget anser det betydelsefullt att använda sådana termer, lever inte i isolation, och mänsklig mobilitet och cirkulation har alltid förekommit. Som det kommer att visa sig har invandringsproblematiken också varit mycket mindre pregnant och mycket mer relativ för eliternas del än för de breda lagren. Detta gäller alldeles särskilt för tiden före första världskriget. I det följande vill jag uppehålla mig vid de tillskott som invandringen gett de sociala och kulturella eliterna i 1800-talets Finland.

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

För det första bör det konstateras att eliterna ständigt förnyas genom tillskott utifrån och att själva elitbegreppet som syftande på en exklusiv grupp därför innehåller en paradox. Eliterna förnyas både vertikalt och horisontellt, d.v.s. både genom individer som tidigare inte definierat sig som tillhörande de högre samhällsskikten och genom individer som tillhört en annan eller samma elitgrupp på annan ort. De invandrade elitgrupperna är ett utmärkt exempel på hur svårt det är att särskilja nya eliter från de etablerade. Termer såsom ”influens” och även ”invandring” utgår däremot från en statisk (och ofta organisk) uppfattning om territorier, nationer och kulturer, vilket förutsätter en avgränsbar mottagande part, och är därför problematiska i detta sammanhang. För att komma ifrån detta slutna paradigm utgår nyare forskning gärna från s.k. transnationella perspektiv och lyfter fram den ömsesidiga växelverkan som uppstår vid vad som kallats kulturella överförelser eller kulturell cirkulation.³

En annan utgångspunkt för resonemanget här är att den sociala och kulturella differentieringen i det gamla ståndssamhället – som Finland ännu var fram till 1900-talets början – var hierarkisk. Skillnaderna i levnadssätt och kulturella referensramar var större mellan eliterna och den stora allmänheten än mellan medlemmar av de högre samhällsskikten på skilda håll i Europa. I det hierarkiska samhället var elitens kultur och livsstil normgivande, och trots nationalismens framväxt under 1800-talet förblev denna norm flerspråkig och kosmopolitisk långt in på 1900-talet. Följaktligen var det inte så mycket de nyinflyttade eliterna som behövde assimileras i det finländska samhället, utan de lägre klasserna som försökte vinna inträde i eliterna och deras kosmopolitiska sfär.

En tredje observation, som delvis hänger samman med den föregående, är att eliterna – adeln, det högre borgerskapet och bildningsborgerskapet – i Finland inte bara varit kosmopolitiska till kultur och livsstil av tradition och av nödvändighet utan även så fåtaliga att demografiska tillskott och kulturella intryck utifrån varit mer eller mindre ofrånkomliga. De ”invandrade” elitgrupperna kom därför i avsevärd grad att bidra de till de europeiska inslagen i högreståndskulturen i Finland.

Med ”elitgrupper” avses i detta sammanhang grupper som tack vare sina ekonomiska och sociala tillgångar eller sitt kulturella kapital (språkkunnighet, yrkeskunskap, världsvana) hade exceptionellt goda förutsättningar att etablera sig på främmande ort. Dessa uppfattades inte som svårangepassade eller ens som främlingar, utan assimilerades snabbt i den finländska, i regel svenskspråkiga befolkningen. Därtill begränsas eliten här till den del av befolkningen som identifierade sig med en gemensam europeisk högreståndskultur till vilken kroppsarbete

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

inte hörde, vilket utesluter exempelvis de svenska glasblåsarna, vilka hade en hög yrkeskunnighet men inte var delaktiga i den urbana och kosmopolitiska högreståndskulturen.⁴ Självklart internationella eliter var de akademiska kretsarna, men deras kosmopolitism begränsades av den förpliktande anknytningen till universitetet och därmed statsapparaten. Övriga kosmopolitiskt orienterade elitgrupper var aristokratin, som var mycket fåtalig, handelsmännen, entreprenörerna och fackmännen.

Eliternas transnationella och rörliga natur, i såväl socialt och geografiskt som kulturellt hänseende, gör de invandringsrelaterade frågorna mycket relativa. Mer träffande är, som ovan redan antytts, att beskriva denna rörlighet som kosmopolitisk. Kosmopolitismen är ett komplext filosofiskt begrepp med flera olika betydelser. En definition är den filosofisk-politiska strävan att befrämja världsomfattande gemenskap och fred. För upplysningsfilosoferna var kosmopoliten den tolerante världsmedborgaren som fann sig tillräta överallt och för vilken nationaliteter och statsgränser var irrelevanta. I och med nationaltankens uppkomst under 1700-talets sista tredjedel fick kosmopolitismen en moraliskt negativ klang, då den associerades med bristande fosterländskhet och en kringflackande livsstil som ifrågasatte den patriarkaliska medborgerligheten.⁵

En annan definition utgår från kosmopolitismen som kulturell praktik. Gällande 1800-talets och det tidiga 1900-talets eliter kunde man säga att denna kultur och identitet tillhörde mannen eller kvinnan av värld (*l'homme ou la femme du monde; le mondain*, den mondäne). Vi talar även om mondän kosmopolitism för att beteckna den europeiska högreståndskultur till vilken hörde bl.a. gästfrihet och hövlighet mot ståndsbroder samt resor, internationella umgängeskretsar och en viss flärdfull distinktion i attityder och levnadssätt, såsom att dricka champagne på Kämp, tillbringa vintrarna på franska Rivieran och beställa sina kostymer från London. I denna exklusiva form kan kosmopolitism alltså även ha betydelsen ”elitklubb”, med syftning på ett internationellt *jet set*. Till detta *jet set*, som utan tvivel satte sin prägel på societetslivet i exempelvis Helsingfors vid sekelskiftet 1900, hörde de sprakande personligheter, artister, aristokrater och äventyrare, som strålade en säsong eller två för att sedan försvinna men som lämnade ett djupt intryck på de samtida och vars spår återfinns i memoarer och anekdotsamlingar.⁶

Liksom det är svårt att särskilja den ”invandrade” eliten från den ”etablerade”, är det besvärligt att särskilja den tillfälligt vistande kosmopolitiska resenären (som kanske återkommer varje år) från den fast bosatte främlingen. Ur kosmopolitismens perspektiv är dylika gränsdragningar betydelselösa. Definitionsmässigt motsätter sig kosmopolitismen

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

territoriellt bestämda identiteter och annan härkomstbaserad determinism. Kosmopolitens kultur och identitet är världsmedborgarens snarare än statsborgarens. Det viktiga är den kulturella referensramen, inte individernas ursprung eller numerära styrka.

I stället för den nations- och nationalitetsfixerade invandringsproblematiken och -statistiken kan man sålunda också utgå från de historiska aktörerna, kosmopoliterna själva och deras livsstil, och det är detta jag vill ta fasta på här.⁷ I det följande ges en kort överblick över hurdana elitgrupper som bosatte sig i Finland under autonomins tid, varför och varifrån de kommit, på vilket sätt de bidrog till kosmopolitismen i Finland och vilken betydelse detta haft för den finländska kulturen.

Invandrade elitgrupper – en typologi

Om inte vanskligt så är det åtminstone konstgjort att särskilja de ”invandrade” från de finländska eliterna i allmänhet, eftersom eliterna ständigt förnyats utifrån och nationalitet ofta bara är en fråga om datering och kronologi. Dels är eliterna rörliga, dels har de flesta släkter som inte tillhör den traditionella landsortsbefolkningen i något skede invandrat – och även landsortsbefolkningen har, sett ur ett längre tidsperspektiv, rört på sig.⁸ Vad beträffar de mest välbärgade eller högst utbildade grupperna inom de traditionella europeiska eliterna, d.v.s. adeln, finans- och handelsmännen samt de kyrkliga och akademiska eliterna, har ett kännetecknande drag hos dem uttryckligen varit deras mobilitet och därmed sammanhängande transnationella och gränsöverskrivande identitet.

De få översiktsverk som finns att tillgå om ämnet presenterar i regel de till Finland invandrade grupperna enligt ursprung. En metod för att uppskatta deras betydelse är att utgå från statistiken över naturaliserade och deras ursprung. Enligt detta kriterium var de numerärt största invandrargrupperna i Finland under 1800-talet skandinaver och framför allt svenskar (svenskarna allena utgjorde hela 46,3 % av de naturaliserade under åren 1832–1917 enligt Antero Leitzinger), tyskar (18,8 %) och ryssar (22 %), följda av briter och schweizare.⁹

Emellertid motsvarar statistiken inte nödvändigtvis verkligheten inom de kosmopolitiska elitgrupperna, eftersom deras medlemmar inte alltid lät sig naturaliseras, utan av diverse orsaker kunde välja att behålla sin nationella och politiska tillhörighet också i de fall de etablerade sig i ett nytt land för en oöverskådlig tid. Detta var exempelvis fallet med de norska entreprenörsfamiljer som lockats till Finland av skogsindustrins möjligheter efter

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

avskaffandet av restriktionerna på sågindustrin 1861 och som mycket länge behöll sin norska nationalitet och identitet.¹⁰ Det är också oklart huruvida styrkoförhållandena mellan olika nationalitetsgrupper i invandringsstatistiken är giltiga eller avviker för elitens del. Även om ursprunget ofta var en väsentlig identitetsfaktor under vistelse i främmande land var det ur det mottagande samfundets synvinkel trots allt inte så mycket de invandrade elitgruppernas ursprungliga nationalitet som deras kompetens och ekonomiska betydelse som var av intresse. Av denna orsak kan det därför vara mer motiverat att typologisera elitinvandringen enligt dess motiv, eller enligt yrkesprofil och livsstil.

Det är också kännetecknande för elitinvandringen till Finland att de statistiskt sett största nationella grupperna bland invandrarna gäcker det nationella paradigmet. Den numerärt största invandrargruppen efter år 1809, d.v.s. svenskarna, var även den med säkerhet minst uppseendeväckande. Bland de svenska invandrade räknar vi ätten Björkenheim, adlad i Finland 1834, samt ett flertal företagare, såsom bokhandlaren Walter Hoving (1841–1918) eller fabrikerer som familjen Rettig, och arkitekter, exempelvis David Frölander–Ulf (1874–1947).¹¹ De assimilerades mycket snabbt, för att inte säga omedelbart, i den svenskspråkiga eliten i Finland. Norrmännen däremot anhöll ogärna om naturalisering. Likt äldre tiders tyska handelsborgerskap företrädde de en traditionell merkantil elit med en eller ett par fasta punkter och ett tämligen stort rörelseområde däromkring.¹² Till den norska industrimannaelit som etablerade sig i Finland hörde de kända namnen Bredesen, Holmsen, Gutzeit, Holst och Gullichsen. Konsul Hans Gutzeits (1836–1919) far hade immigrerat till Norge från Königsberg; vi har alltså här ett exempel på yrkesrelaterad rörlighet över ett par generationer.¹³

Tyska handelsmän hade allt sedan medeltiden och Hansans dagar sökt sig till de norra östersjöstäderna. De tyska handelsmännens närvaro i de finländska kuststäderna var alltså inget nytt fenomen, utan snarare ett fundamentalt drag i deras kulturella prägel. Under nya tiden fortsatte invandringen från de nordtyska kuststäderna, särskilt Lybeck, till i första hand Viborg, men även Helsingfors och Åbo. Exempelvis Johann Friedrich Hackman d.ä. (1755–1807), grundaren till det viborgska handelshuset, hade invandrat från Bremen på 1770-talet. Ägarna till de kända viborgska handelshusen hade i allmänhet etablerat sig i staden redan under den svenska tiden och den ryska, vilken för Viborgs del alltså avser 1700-talet, men några nya familjer tillkom ännu under 1800-talet, exempelvis handelsmannen Julius Dippell (1816–1868), som inflyttade från Hannover på 1840-talet. Till Helsingfors kom Georg Franz Stockmann (1825–1906) från Lybeck år 1852 och öppnade några år senare butik invid

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

Senatstorget. Det var inte helt ovanligt att tyskarna kom till Finland via S:t Petersburg, liksom Wilhelm Nottbeck (1816–1890), som år 1836 tog över Finlaysons fabrik i Tammerfors. I början av 1900-talet invandrade många tyska ingenjörer och tekniker för att arbeta inom industrin. De tyska invandrarna kännetecknades allmänt av sitt kunskapskapital och sin driftighet, och de nådde ofta betydande poster inom näringslivet och industrin.¹⁴

De skandinaviska och tyska invandrarna assimilerades med lätthet i den urbana svenskspråkiga befolkningen, särskilt som denna orienterade sig kulturellt mot väster och sydväst. I Viborg bevarades tyskan längre, delvis av tradition och delvis tack vare den särpräglade mångkulturalitet som utmärkte denna stad i närheten av S:t Petersburg. Där fanns också gamla tyska nätverk, vilket underlättade integrerandet av nykomlingar och tillät den tyska kulturen att fortleva stark. På andra håll i Finland, som exempelvis i Österbotten, var den språkliga och kulturella assimileringen mycket mer nödvändig.

Ryssarna bildar en för forskaren svårhanterlig grupp, emedan de gäcker begrepp som ”utlänning” eller ”invandrare” och i motsats till svenskarna eller de flesta tyskarna samtidigt presenterar uppenbara särskiljande drag, såsom den identitetsmässigt mycket viktiga ortodoxa religionen. Som grupp var de ofta både vertikalt och horisontellt separerade från andra samhällsgrupper. Ur en finländsk juridisk synvinkel var ryssarna utlänningar, men ur rysk synvinkel var det inte alltid så entydigt så länge Finland kunde betraktas som en del av det ryska riket.¹⁵

Den ryska aristokratin, som gärna vistades tillfälligt i Finland och även lät bygga villor på Karelska näset, vilka med tiden växte till ett helt samhälle, kan knappast räknas till den ryska ”invandringen” i Finland. Den var dock i högsta grad kosmopolitisk och hade en ovedersäglich betydelse för den finska elitkulturen, inte minst genom att de ryska sommargästerna i viss mån umgicks med sina finländska ståndsbröder och hyresvärdar.¹⁶

Bland de ryssar som slog sig ned permanent i Finland kom många via Gamla Finland och Viborgs län. En stor del av den ryska befolkningen i Viborgs län hade dock etablerat sig där redan under det föregående seklet, såsom exempelvis Pantelej Kiseleff (1722–1803), som bosatte sig i Fredrikshamn efter Åbofreden och vars son sedermera blev handelsman i Helsingfors.¹⁷ Bland de ryssar som bosatte sig i Finland i början av 1800-talet finner vi å ena sidan kramhandlare, krögare och marketentare. Exempelvis Nikolaj Sinebrychoff (1789–1848) började som så många andra ryska köpmän i det tidiga 1800-talets Finland som marketentare på Sveaborg, liksom även fadern Peter Sinebrychoff (1750–1805) varit i det ryska Svensksund (Kotka).¹⁸ Å andra sidan finner vi högt utbildade tjänstemän och

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

universitetslärare, såsom Jakov Grot (1812–1893) i Helsingfors.¹⁹ Exogami eller blandäktenskap förekom också i viss mån mellan äldre finska elitgrupper och den nya ryska tjänstemanna-eliten.²⁰ De till Finland inflyttade ryssarna representerade med andra ord ett mycket brett socialt spektrum, med en viss tonvikt på handel och förvaltning.

De invandrade grupper som inte hade ett så stort samfund av landsmän att falla tillbaka på som ryssarna eller svenskarna hade ofta sina egna specialiteter inom näringarna. Det var fråga om smala men lönsamma ekonomiska nischer, såsom exempelvis de norska fotografiateljéerna Diehl (verksam 1887–1904) och Nyblin (grundad 1877) i Helsingfors. Något bredare nischer var skogsindustrin för norrmännen (liksom sågarna för holländarna på 1600- och 1700-talet) och ingenjörsvetenskaperna för tyskarna. Också från Storbritannien kom under 1800-talet ett något mindre antal ingenjörer och entreprenörer såsom skotten James Finlayson (1771–1852), som år 1828 etablerade sitt bomullsspinneri i Tammerfors där för övrigt också en stor del av förmännen var briter och svenskar.²¹ Då Storbritannien var ett viktigt avsättningsområde för finska skogsprodukter var det naturligt att de ömsesidiga ekonomiska förbindelserna också medförde ett visst intresse bland brittiska entreprenörer för de outnyttjade finska skogs- och vattenresurserna.²² Schweizarna återfanns i sin tur inom bildning, konst- och lyxhantverk, med ett flertal lärarfamiljer (Biaudet, Perret), guvernanter, lyxhantverkare och konditorer (Fazer) samt konfekt- och ostmakare. Utan närheten till det petersburgska hovet, som var storkonsument av schweizisk sakkunnighet, hade den schweiziska invandringen till Finland med stor sannolikhet varit betydligt mindre.²³

Vill vi beskriva denna ”elitinvandring” till Finland under 1800-talet med en social typologisering kan vi särskilja en kosmopolitisk aristokrati av framför allt ryskt ursprung, en kapitalstark borgarelit (svenskar, tyskar, norrmän), en bildningselit och diverse högt specialiserade fackmän och ingenjörer. Generellt kan vi konstatera att Finland under autonomins tid mottog ett betydande tillskott av utländska hantverkare och fackmän, entreprenörer och kapitalister, lärare och professorer. Även om dessa inte tillhörde någon bördaristokrati eller något internationellt *jet set*, kunde de snabbt komma sig upp i det nya samhället och vinna inträde i salongerna tack vare ett starkt socialt kapital som vilade på kontakten till andra eller tredje generationens invandrarättlingar. Exempel på detta är de svenska och tyska ingenjörerna i handelshusens och industrins tjänst, vilka snabbt assimilerades tack vare sin naturliga tillhörighet till sådana språk- och kulturfärer som delvis sammanföll med den finländska överklassens.

Eliternas kosmopolitism

Inom den europeiska elitkulturen var flerspråkigheten och kosmopolitismen både normgivande och exklusiva. Samma flerspråkighet och samma kosmopolitism som var en barriär för de lägre samhällsklasserna gjorde elitkulturen tillgänglig för språkkunniga och världsvana individer med tillräckligt ekonomiskt, socialt eller kulturellt kapital. Kosmopolitismen uttryckte sig som en livsstil, men det var också en identitet, som befästes genom vissa vanor och attityder som planterades i en tidig ålder. Det bör påpekas att den traditionella kosmopolitiska elitkulturen inte uppfattades som marginell eller exotisk, utan som normativ: det förutsattes att en man eller kvinna av börd eller värld bemästrade flera språk och fann sig tillrätta utomlands. I det gamla Europa där vardagen kunde präglas av flerspråkighet var det i själva verket den kosmopolitiska elitkulturen som var någorlunda enhetlig och byggde broar över den omgivande brokigheten. I förhållande till mångkulturalismen, där flera mer eller mindre separata kulturer förekommer parallellt, är kosmopolitismen alltså en synteskultur, där särdragen är sekundära, vilket gör att kosmopolitismen i sig hade en assimilerande potential.²⁴

Inom vissa invandrade familjer finner man under den första eller andra generationen särdrag och traditioner, vilka med tiden uppblandades i de attityder som utmärkte den kosmopolitiska eliten oberoende av dess medlemmars ursprung. Vissa av dessa särdrag var till och med sådana markörer som kunde underlätta assimileringen i den nya omgivningen, emedan de där hade symbolisk eller statusgivande betydelse. Det tydligaste exemplet på detta är kunnigheten i europeiska s.k. kulturspråk som tyska och franska, vilka skattades högt såväl i S:t Petersburg som inom societetslivet i Helsingfors eller Finlands kanske mest internationella stad Viborg.

Det som varit det tidigare hemlandets språk förlorade ofta sin roll som modersmål efter ett par generationer, i och med att äktenskap ingicks med de lokala eliterna, men i vissa familjer bevarades och underhölls det medvetet. Exempelvis handelshuset Hackman & Co, vars ägare var fullständigt assimilerade finländare, behöll tyskan som bokhållningsspråk fram

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

till 1930-talets början.²⁵ I detta fall var det i stor utsträckning en identitetsfråga för ett familjeföretag med stark anknytning till både de nordtyska marknaderna och till den gamla viborgstyskheten med sitt eget skolväsen och sina egna traditioner. Eftersom den kosmopolitiska överklassen dessutom gärna utmärkte sig som språkkunnig, är det i många fall svårt att säga huruvida exempelvis tyskan alltid var ett fädernesarv eller någonting som hörde till i bättre kretsar. I själva verket hade det inte så stor betydelse, eftersom kunskaper i tyska, franska, engelska och i vissa fall även ryska eller italienska i varje fall ansågs höra till en civiliserad medborgares andliga bagage och personer som inte behärskade dem kunde betraktas som litet lustiga, liksom då en potentiell äktenskapskandidat fick den nådiga domen ”han använde flere rätt svåra utländska ord alldeles rätt”.²⁶ Med andra ord var många av de invandrade elitgruppernas kulturella särdrag inte distinktiva för invandrade, utan för de kosmopolitiska eliterna i allmänhet, för vilka de var en form av social distinktion.

I hemmen upprätthölls flerspråkigheten genom engelska barnflickor, schweiziska eller tyska guvernanter, privatlärare och sällskapsdamer och genom ett medvetet bruk av vissa språk med vissa personer eller vissa dagar. Den finländska elitens *lingua franca* var svenska. Finska lärde man sig med tjänstefolket, om man lärde sig det. Språkkunskaperna upprätthölls vid sidan om konversationen även genom läsandet – gärna högläsning – av europeiska litterära klassiker och nyare verk på originalspråk. Exempelvis den tredje generation Hackman som växte upp i 1850-talets Viborg lärde sig engelska och franska av sin mormor Dorothea Jaenisch (1784–1874), dotter till Moskvaläkaren Heinrich Frese (1748–1809). Den flerspråkiga traditionen fördes sedan vidare och levde åtminstone fram till 1930-talets början.²⁷

Till de kosmopolitiska drag som utmärker eliten kan man också räkna den internationellt inriktade och delvis utomlands fulländade uppfostran som gavs åt barnen, såväl söner som döttrar. Utbildningen utomlands hade sedan länge varit ett gemensamt drag för eliterna. Detta gällde även icke-invandrade finländska elitfamiljer, som ett exempel på kosmopolitiskt beteende som delades av hela eliten. Det var ofta i barnens och barnbarnens utbildning som kontakten till släktens tidigare hemland framträdde tydligast, i köpmanna- och industrisläkter ofta genom sönerns utbildning eller praktik på handelshus eller firmor. Vissa länder stod högt i kurs gällande utbildning och tekniskt kunnande, såsom exempelvis Tyskland för blivande ingenjörer och industrimän. Samma fenomen kan observeras gällande handelsmännens döttrar, med en viss förskjutning i vilka kunskaper som ansågs önskvärda och var dessa kunde införskaffas. Döttrarna skickades gärna vid 15–16 års ålder på ett år till

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

en pension utomlands, gärna i Schweiz (Lausanne eller Genève), men även Paris eller olika tyska städer kunde komma i fråga, beroende bl.a. på familjens egna kontakter och möjligheter. Aline Hackman (1838–1918), dotter till Johan Friedrich Hackman d.y. (1801–1879), skickades till Stuttgart i slutet av 1850-talet. Hon stannade utomlands några år och uppehöll sig i Schweiz, innan hon kom tillbaka och gifte sig med ingenjörkaptenen Carl August Ekström (1823–1900), som inflyttat till Finland från Sverige.²⁸

Ett annat kosmopolitiskt drag var de ständigt återkommande resorna, såväl i affärer som för nöjes skull. Resandet och de internationella kontakterna underlättades under 1800-talet genom de snabbare förbindelserna, de regelbundna ångbåtsrutterna samt järnvägen och telegrafin, vilka förkortade de mentala avstånden och förde den stora världen närmare den lilla, lokala. De förbättrade kommunikationerna underlättade och förstärkte elitgruppernas kosmopolitiska drag och minskade behovet av en stark förankring i den lokala kulturen.

Slutligen bör det understrykas att denna kosmopolitism var mycket urban. De invandrade eliterna var i första hand borgerliga och urbana eliter, som inte i någon betydande utsträckning beblandade sig med landsortsbefolkningen. Det var en elit som gick på societetshuset, drack champagne på Kämp, flanerade på Esplanaden liksom på Paris boulevarder, åkte tåg och ångbåt och årligen tillbringade någon vecka på Rivieran eller på någon behaglig ort i Mellaneuropa, men som skilde sig från den traditionella noblessen genom den rurala förankringens avsaknad eller svaghet. För elitgrupperna var denna urbana och mondäna kosmopolitism inte enbart ett sätt att hålla fast vid en identitet som inflyttade européer, utan också en form av distinktion och differentiation i förhållande till den stora allmänheten. I just detta avseende kunde elitens kosmopolitism också bli exklusiv och sluten, inte bara assimilerande och öppen.

Betydelse för kulturen i Finland

”Elitinvandringen” till Finland under 1800-talet stärkte Finlands band till Europa och gav en utåtriktad karaktär åt dess kulturliv och offentlighet under en period då debattklimatet i exempelvis grannlandet Sverige framträdde som betydligt mer inåtriktat trots kontinuerlig kulturell växelverkan med länderna på kontinenten.²⁹ För näringslivet, för det finländska kulturlivet och för senare generationers möjligheter att som finländare definiera sig som européer har detta varit oerhört viktigt.

Den nationalekonomiska betydelsen av ”elitinvandringen” och kosmopolitismen i Finland, om vi nu skall tala om en sådan, har inte varit oansenlig. Detta gäller inte enbart den kunskapsimmigration som företrädades av de utländska entreprenörer och sakkunniga som etablerade sig i Finland, utan även den finländska ekonomiska elitens kosmopolitiska attityder mer allmänt. En internationellt inriktad affärskultur har alltid varit av avgörande betydelse inom utrikeshandeln och industrin. Industrialiseringen av Finland skedde delvis tack vare utländska eller invandrade entreprenörer såsom exempelvis James Finlayson, William Crichton (1827–1889) eller Axel Wilhelm Wahren (1814–1885), även om det som Markku Kuisma påpekat är svårt och knappast ens ändamålsenligt att definiera nationaliteter på de tidiga industridynastierna i Finland såsom exempelvis Hackman. Att impulserna kom utifrån var både naturligt och nödvändigt, emedan kapital och kunnande saknades i Finland och det var snabbare och enklare att importera sakkunniga än att utbilda ingenjörer utomlands, vilket också skedde exempelvis inom pappersindustrin eller den elektrokemiska industrin. Finländska företag hade också ofta utländska aktionärer och anlåtande utländska kreditgivare, såsom norska, franska, engelska, tyska eller belgiska banker.³⁰

Också kulturlivet i Finland hade varit betydligt fattigare utan de många utländska influenserna och inslagen i de urbana eliternas kultur. Konsterna har alltid levt i växelverkan med andra länder och regioner och existerar sällan i isolation. Genom sin kosmopolitiska livsstil och sin rörlighet kom de utifrån förnyade elitgrupperna att befordra en kontinental smak inom litteratur, konst och musik. Deras kosmopolitiska kultur var en starkt bidragande faktor, för att inte säga en förutsättning för det ”finländska” kulturlivets blomstring och ”den finska konstens guldålder” runt sekelskiftet 1900. Bland dem fanns inte bara konstsammlare såsom kommerserådet Paul Sinebrychoff (1859–1917) och petersburgaren Wilhelm T. Grommé (1836–1900), vars samlingar sedermera testamenterades till Viborgs stad och idag utgör en av stommarna i Lahtis konstmuseums samlingar, utan även betydande mecenater. Finländska konstnärer som Johannes Takanen (1849–1885) eller Juho Rissanen (1873–1950) utbildades i Frankrike och Italien tack vare den kosmopolitiska elitens ekonomiska stöd, kontakter och nätverk på konstmarknaden. Även Jean Sibelius (1865–1957) vistades långa tider i Tyskland och Italien tack vare Wilhelm Hackmans (1842–1925) generositet.³¹ På musikens område grundade Karl Fazers (1866–1932) bror pianisten Edvard Fazer (1861–1943) år 1911 Inhemsk Operan, som sedermera blev Finlands Nationalopera.³² Som ett anekdotiskt exempel på hur en nyfinländare bidrog till kulturens mångfald och cirkulation kan

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

här även nämnas att det var Enso Gutzeits exportchef Edmund Guttormsen som importerade bluesen till Finland på 1920-talet via hamnkrogarna i Kotka.³³

Det ständiga förnyandet av eliterna utifrån samt elitens kosmopolitiska livsstil i det ur mellaneuropeisk synvinkel perifera Finland (som dock låg så nära S:t Petersburg) bidrog även till att upprätthålla en relativ språklig diversitet och stärka de s.k. kulturspråkens ställning inom de bildade klasserna. Ett av de mest uppenbara exemplen på detta är tyskans länge mycket starka ställning inom bildningsborgerskapet. Ett intressantare exempel är franskan, som tack vare närheten till Ryssland under hela 1800-talet behöll sin relevans dels som gemensamt språk i kommunikationen med exempelvis den ryska aristokratin eller i internationella sammanhang, dels som medel för social distinktion. I franskans fall är emellertid kopplingen till inflyttningen från fransktalande länder (främst Schweiz) av minimal betydelse, eftersom denna inflyttning var förhållandevis liten. Snarare är det ett exempel på hur elitgruppernas kosmopolitism i sig gav upphov till nya kulturella överförelser och nya språkliga cirkulationer. Vid vidare undersökningar av dylika överförelser och cirkulationer kunde man titta närmare på kontaktytorna på ett lokalt plan. Intressanta exempel i detta sammanhang är Helsingfors och Viborg, där den fransk-tysk-ryska civilisationen tack vare den mentala eller fysiska närheten till det petersburgska hovet stod nära eliten, med allt vad det innebar i gastronomi, språklig rikedom, umgängeskultur, konst och litteratur.

Elitinvandringen kom också att i någon mån diversifiera den svensktalande befolkningen i Finland, eftersom det i regel var i den svensktalande eliten som de invandrade elitgrupperna gifte in sig och svenskan var det språk de i första hand kom att lära sig och anta som sitt. Det är dock viktigt att här erinra sig att eliterna, också de svensktalande i Finland, fram till språkstriderna på 1900-talet hade en i första hand *européisk* identitet och mentalitet, där valet av umgängesspråk var en praktiskt och socialt och inte en ideologiskt betingad fråga. Så länge den finländska förvaltningsapparaten själv styrdes av tämligen kosmopolitiska tjänstemän var attityderna gentemot de invandrade eliterna också tämligen toleranta, och det förväntades inte att dessa skulle assimileras totalt. På motsvarande sätt är det avslutningsvis skäl att understryka att de invandrade elitgruppernas kosmopolitiska livsstil inte uteslöt patriotiska attityder och ett lojalt förhållande till det nya hemlandet då situationen så krävde.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Åbo Akademis bibliotek (ÅAB), Åbo

Handskriftsavdelningen

Hildén, Henrik och Kate

Brevväxling mellan Adèle Wolff och Kate Hildén ”Mormors brev 1922–1940”

Litteratur

Armitage, David, *Foundations of Modern International Thought*, Cambridge: CUP 2013.

Beaurepaire, Pierre-Yves & Pierrick Pourchasse (dir.), *Les Circulations internationales en Europe, années 1690–années 1780*, Rennes: PUR 2010.

Beck, Ulrich, *Der kosmopolitische Blick oder: Krieg ist Frieden*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 2004.

Bertling, Merja, *Elämä vieraalla maalla. Norjalainen yhteisö Kotkassa 1800-luvun lopulla*, avhandling pro gradu i Finlands och Nordens historia, Helsingfors universitet 2003.

Bitsch Christensen, Søren, ”Making a regional system work: the Norway trade of Niels Hasselbach and the other merchants of Randers, 1761–67”, Finn-Einar Eliassen, Jørgen Mikkelsen & Jørgen Poulsen (eds), *Regional Integration in Early Modern Scandinavia*, Odense: Odense Universitetsforlag 2001, s. 186–212.

Bjerrum Fossat, Sissel (red.), *Transnationale historier*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2009.

Bull, Ida, *De trondhjemske handelshusene på 1700-tallet: slekt hushold og forretning*, Trondheim: NTNU 1998.

Collett, John Peter & Bård Frydenlund, *Christianias handelspatriciat. En elite i 1700-tallets Norge*, Oslo: Andresen & Butenschøn 2008.

Coulmas, Peter, *Weltbürger: Geschichte einer Menschheitssehnsucht*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag 1990.

Enbom, Sten & C. F. Sandelin, *Ett handelshus i Viborg. Hackman & Co. 1880–1925*, Helsingfors: Oy Hackman Ab 1991.

Espagne, Michel, *Le Creuset allemand: histoire interculturelle de la Saxe, XVIIIe–XIXe siècles*, Paris: PUF 2000.

Hannerz, Ulf, ”Reflections on varieties of culturespeak”, *European Journal of Cultural Studies*, vol. 2, nr 3 (1999).

Harvard, Jonas, *En helig allmänlig opinion. Föreställningar om offentlighet och legitimitet i svensk riksdagsdebatt 1848–1919*, Umeå: Umeå universitet 2006.

Hirn, Sven, ”Kulttuurielämä, vapaa-ajan vietto”, *Viipurin kaupungin historia*, IV:2, Helsinki: Torckelin Säätiö 1981.

Huntington, Samuel, *The Clash of Civilisations and the Remaking of the World Order*, London: Simon & Schuster 1996.

Höckert, Esther & Ingrid Borenius, *Människor och minnen från Wiborg vid sekelskiftet*, Helsingfors: Söderströms 1940.

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

- Johnson, Bruce, "The Jazz diaspora", Mervyn Cooke & David Horn (eds), *The Cambridge Companion to Jazz*, Cambridge: CUP 2002.
- Kate och Henrik Hildéns brev 1907–1932*, samlade och utgivna av Inga och Philip Hildén, Esbo 1976.
- Klinge, Matti, "Grot, Jakov (1812–1893)" *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu* 2001, www.kansallisbiografia.fi, senast läst 27.8.2013.
- Kuisma, Markku, *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*, andra upplagan, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006 (1993).
- Kurkinen, Pauli (toim.), *Venäläiset Suomessa 1809–1917*, Historiallinen arkisto 83, Helsinki: SHS 1984.
- Laakkonen, Johanna, "Fazer, Edvard (1861–1943)", *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu* 2003, www.kansallisbiografia.fi, senast läst 29.8.2013.
- Laaksonen, Hannu (Hrsg.), *Die Schweiz und Finnland: menschliche Wechselwirkungen*, Turku: Turun yliopisto 1993.
- Leggewie, Claus, *Multi-Kulti. Spielregel für die Vielvölkerrepublik*, Berlin: Rotbuch 1990.
- Leitzinger, Antero, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972*, Helsinki: East-West Books 2008.
- Leitzinger, Antero, *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972*, Helsinki: East-West Books 2008.
- Lilti, Antoine, *Le monde des salons. Sociabilité et mondanité à Paris au XVIIIe siècle*, Paris : Fayard 2005.
- Lüsebrink, Hans-Jürgen, "Le multiculturalisme au XVIIIe siècle : questionnements théoriques et mises en perspectives", Ursula Haskins Gonthier & Alain Sandrier (dir.), *Multilinguisme et multiculturalité dans l'Europe des Lumières. Actes du séminaire international des jeunes dix-huitiémistes 2004*, Paris: Honoré Champion 2007, s. 13–24.
- Mension-Rigau, Eric, *Aristocrates et grands bourgeois. Éducation, tradition, valeurs*, Paris: Perrin 2007 (Plon 1994).
- Minard, Nathanaëlle, "A Journey into Russian Romantic Literature and Its Western Influence", Maija Könönen & Juhani Nuorloto (eds), *Europe-Evropa. Cross-cultural Dialogues between the West, Russia, and Southeastern Europe*, Studia Multiethnica Upsaliensia 18, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis 2010, s. 305–315.
- Mintzel, Alf, *Multikulturelle Gesellschaften in Europa und Nordamerika*, Passau: Rothe 1997.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli & Sakari Heikkinen & Minerva Keltanen, *Sinebryhoffit*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Sinebryhoffin taidemuseo 2009.
- Ranta, Raimo, "Venäläinen kauppiaskunta ja sen kauppa Vanhassa Suomessa", Pauli Kurkinen (toim.), *Venäläiset Suomessa 1809–1917*, Historiallinen arkisto 83, Helsinki: SHS 1984, s. 29–66.
- Raunio, Mika *et alii*, "Monikulttuurisuus ja kulttuurin valise vuorovaikutuksen areenat", Pirkko Pitkänen (toim.), *Kulttuurien kohtaamisja arjessa*, Tampere: Vastapaino 2011.
- Roche, Daniel, *Humeurs vagabondes. De la circulation des hommes et de l'utilité des voyages*, Paris: Fayard 2003.
- Schweitzer, Robert, *Die Wiborger Deutschen*, Helsingfors: Stiftung zur Förderung deutscher Kultur 1993.
- Schweitzer, Robert, *Lübecker in Finnland*, Helsinki: Stiftung zur Förderung deutscher Kultur 1991.
- Söderhjelm, Alma, *Min värld I*, Stockholm: Bonnier 1929.
- Teige, Ola, *Eliten i Christianias sosiale og politiske nettverk 1680–1750*, Oslo: Universitetet i Oslo 2008.

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

Tigerstedt, Örnulf, *Huset Hackman. En viburgensisk patriciersläkts öden 1790–1879*, I, Helsingfors: Söderström & Co. 1940.

Tigerstedt, Örnulf, *Huset Hackman. En viburgensisk patriciersläkts öden II*, Helsingfors: Söderström & Co. 1952.

Van den Heuvel, Gerd, "Cosmopolite, cosmopolitisme", Rolf Reichardt & Eberhard Schmitt (Hrsg.), *Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680–1820*, Heft 6, München: Oldenbourg 1986, s. 41–55.

Wolff, Charlotta, "Handelspatriciatets kosmopolitism i det sena 1800-talets Finland. Familjerna Hackman och Wolff", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 85 (2010), s. 61–89.

Wolff, Charlotta, "Voyageurs et diplomates scandinaves, acteurs de circulations culturelles internationales 1680–1780", Pierre-Yves Beaurepaire & Pierrick Pourchasse (dir.), *Les Circulations internationales en Europe, années 1680–années 1780*, Rennes: PUR 2010, s. 373–384.

Wrede, Johan, *Världen enligt Runeberg. En biografisk och idéhistorisk studie*, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2005.

---

¹ Denna artikel har tillkommit inom det av Finlands Akademi finansierade projektet "Elites Shaping Modernity: Social, Cultural and Political Identities of Finnish Elite Groups during the Long Nineteenth Century (ca. 1770–1920)" (2008–2011).

² För en kort begreppshistorisk förklaring, se Hans-Jürgen Lüsebrink, "Le multiculturalisme au XVIIIe siècle: questionnements théoriques et mises en perspectives" (2007), s. 13–24; se även Mika Raunio *et alii*, "Monikulttuurisuus ja kulttuurin välisen vuorovaikutuksen areenat" (2011). Ang. mångkulturalitet som begrepp och forskningsobjekt, se Claus Leggewie, *Multi-Kulti. Spielregel für die Vielvölkerrepublik* (1990); Alf Mintzel, *Multikulturelle Gesellschaften in Europa und Nordamerika* (1997). Ett av de bäst kända och mest vulgariserade exemplen på hur idén om separata kulturella enheter kan drivas till sin spets, på ett sätt som givit argument åt islamofober och nationalistier, är Samuel Huntingtons polemiska *The Clash of Civilisations and the Remaking of the World Order* (1996). För en kritisk diskussion, se Ulf Hannerz, "Reflections on varieties of culturespeak" (1999); se även inledningen till denna volym samt där angiven litteratur.

³ Ett av de senaste bidragen till den internationella vändningen inom historieskrivningen är David Armitages *Foundations of Modern International Thought* (2013). Begreppet kulturella överförelser (*transferts culturels, Kulturtransferte*) myntades på 1980-talet inom den komparativa litteraturforskningen. Eftersom det liksom inter- och transkulturalitetsbegreppen utgår från idén att man kan särskilja specifika kulturer använder exempelvis franska social- och kulturhistoriker hellre begreppet cirkulation. Jfr Michel Espagne, *Le Creuset allemand. Histoire interculturelle de la Saxe, XVIIIe–XIXe siècles* (2000). Angående migration, cirkulation och mobilitet i äldre tider se Pierre-Yves Beaurepaire & Pierrick Pourchasse (dir.), *Les Circulations internationales en Europe, années 1690–années 1780* (2010); se även Daniel Roche, *Humeurs vagabondes. De la circulation des hommes et de l'utilité des voyages* (2003). Ang. transnationalism ur ett nordiskt perspektiv se t.ex. Sissel Bjerrum Fossat (red.), *Transnationale historier* (2009).

⁴ Antero Leitzinger, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972* (2008), s. 124–125.

⁵ Gerd van den Heuvel, "Cosmopolite, cosmopolitisme" (1986), s. 41–55. För en djupgående förklaring av kosmopolitismen som vetenskapligt begrepp se även Ulrich Beck, *Der kosmopolitische Blick oder. Krieg ist Frieden* (2004).

⁶ Se Peter Coulmas, *Weltbürger: Geschichte einer Menschheitssehnsucht* (1990); Antoine Lilti, *Le monde des salons. Sociabilité et mondanité à Paris au XVIIIe siècle* (2005); Eric Mension-Rigau, *Aristocrates et grands bourgeois. Éducation, tradition, valeurs* (2007), s. 397–417. De ovan nämnda exemplen på kosmopolitiska attityder är hämtade ur *Kate och Henrik Hildéns brev 1907–1932*, samlade och utgivna av Inga och Philip Hildén (1976).

⁷ Angående kosmopolitismens aktörer, se även Charlotta Wolff, "Handelspatriciatets kosmopolitism i det sena 1800-talets Finland. Familjerna Hackman och Wolff" (2010); Charlotta Wolff, "Voyageurs et diplomates scandinaves, acteurs de circulations culturelles internationales 1680–1780" (2010).

⁸ Se Max Engmans bidrag i denna antologi.

⁹ Samtliga siffror är hämtade ur Leitzinger, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972*.

¹⁰ Merja Bertling, *Elämä vieraalla maalla. Norjalainen yhteisö Kotkassa 1800-luvun lopulla* (2003).

¹¹ Leitzinger, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972*, s. 124–129.

This is a post-print version. Please refer to the final version in Charlotta Wolff, 'Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, red. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, s. 105–127.

---

¹² För bakgrund se Ida Bull, *De trondhjemske handelshusene på 1700-tallet: slekt, hushold og forretning* (1998); Ola Teige, *Eliten i Christianias sosiale og politiske nettverk 1680–1750* (2008); John Peter Collett & Bård Frydenlund, *Christianias handelspatriciat. En elite i 1700-tallets Norge* (2008); se även Søren Bitsch Christensen, "Making a regional system work: the Norway trade of Niels Hasselbach and the other merchants of Randers, 1761–67" (2001).

¹³ Markku Kuisma, *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920* (2006), s. 283–285.

¹⁴ Ang. den tyska invandringen till Finland, se Leitzinger, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972*; Robert Schweitzer, *Lübecker in Finnland* (1991); Ang. Viborg se särsk. Robert Schweitzer, *Die Wiborger Deutschen* (1993); Örnulf Tigerstedt, *Huset Hackman. En viburgensisk patriciersläkts öden 1790–1879 I* (1940).

¹⁵ Generalguvernör Bobrikov upprörde sig över att det var som att komma till ett främmande land då man anlände till Finland; se Nathanaëlle Minard, "A Journey into Russian Romantic Literature and Its Western Influence" (2010), s. 305–315. Ang. ryssarna i Finland, se Pauli Kurkinen (toim.), *Venäläiset Suomessa 1809–1917* (1984), samt Veronica Shenshins artikel i denna volym.

¹⁶ Se exempelvis Alma Söderhjelm, *Min värld I* (1929), s. 149, 252–258; Esther Höckert & Ingrid Borenus, *Människor och minnen från Wiborg vid sekelskiftet* (1940), s. 132–144.

¹⁷ Ang. ryska handelsmän i Gamla Finland mer allmänt Raimo Ranta, "Venäläinen kauppiaskunta ja sen kauppa Vanhassa Suomessa" (1984).

¹⁸ Anneli Mäkelä-Alitalo & Sakari Heikkinen & Minerva Keltanen, *Sinebrychoffit* (2009), s. 15–27.

¹⁹ Om Grot, se Johan Wrede, *Världen enligt Runeberg. En biografisk och idéhistorisk studie* (2005), s. 244–246; Matti Klinge, "Grot, Jakov (1812–1893)" (2001).

²⁰ Se Veronica Shenshins artikel i denna volym.

²¹ Antero Leitzinger, *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972* (2008), s. 374–375.

²² Kuisma, *Metsäteollisuuden maa*, s. 150–152.

²³ Ang. schweizarna, se exempelvis Hannu Laaksonen (Hrsg.), *Die Schweiz und Finnland: menschliche Wechselwirkungen* (1993).

²⁴ Se Beck, *Der kosmopolitische Blick*, kap. 2.

²⁵ Örnulf Tigerstedt, *Huset Hackman. En viburgensisk patriciersläkts öden II* (1952), s. 42–43; Sten Enbom & C. F. Sandelin, *Ett handelshus i Viborg. Hackman & Co. 1880–1925* (1991), s. 48.

²⁶ Kate Hildén till Henrik Hildén, Ahola 10.7.1924, *Kate och Henrik Hildéns brev 1907–1932*, s. 251.

²⁷ Tigerstedt, *Huset Hackman II*, s. 44–45; brevväxling mellan Adèle Wolff och Kate Hildén "Mormors brev 1922–1940", Hildén, Kate o. Henrik, handskriftssamlingen vid ÅAB.

²⁸ Se Wolff, "Handelspatriciatets kosmopolitism i det sena 1800-talets Finland".

²⁹ Om Sverige, se exempelvis Jonas Harvard, *En helig allmänlig opinion. Föreställningar om offentlighet och legitimitet i svensk riksdagsdebatt 1848–1919* (2006).

³⁰ Kuisma, *Metsäteollisuuden maa*, s. 301–329, särsk. 301–305 och 327–328.

³¹ Enbom & Sandelin, *Ett handelshus i Viborg*, s. 420–421; Sven Hirn, "Kulttuurielämä, vapaa-ajan vietto", *Viipurin kaupungin historia IV:2* (1981), s. 520–521.

³² Johanna Laakkonen, "Fazer, Edvard (1861–1943)" (2003).

³³ Bruce Johnson, "The Jazz diaspora" (2002), s. 35.